

Γιώργος Σεφέρης
«Ελένη»
(ΚΝΕΛ Β΄, 208-212 ή ΑΝΠ Γ΄, 86-88)

Εισαγωγή

Ο Γιώργος Σεφέρης (λογοτεχνικό ψευδώνυμο του Γιώργου Σεφεριάδη) γεννήθηκε το 1900 στη Σμύρνη. Από το 1926 και για περισσότερο από τέσσερις δεκαετίες υπηρέτησε στο Διπλωματικό Σώμα από διάφορες θέσεις, έζησε σε χώρες του εξωτερικού και πραγματοποίησε πολλά ταξίδια. Ταξίδεψε τρεις φορές στην Κύπρο το διάστημα 1953-1955, σε μια ταραχώδη περίοδο για το νησί. Παράλληλα με τη δουλειά του ως διπλωμάτης, εξέδωσε διάφορες ποιητικές συλλογές και πραγματοποίησε μεταφράσεις ξένων λογοτεχνών. Για την προσφορά του στα γράμματα τιμήθηκε με πολλά βραβεία. Πέθανε το 1971.¹

Ο Γιώργος Σεφέρης ανήκει στους λογοτέχνες της Γενιάς του 1930. Ο όρος αυτός αναφέρεται γενικότερα σε εκείνους τους λογοτέχνες που εμφανίστηκαν κατά τη δεκαετία του 1930 και επέφεραν αισθητή αλλαγή στα λογοτεχνικά δρώμενα εκείνης της περιόδου (Vitti: 1989, 14). Ήδη από τη δεύτερη δεκαετία του 1920 παρουσιάστηκε έντονα η ανάγκη για ανανέωση της ποίησης, σε μια περίοδο που ήδη η πεζογραφία ανανεωνόταν ευκολότερα λόγω της εξιστόρησης των ιστορικών γεγονότων της εποχής που επηρέασαν τον ελληνισμό (Vitti, 1992: 393). Η ποίηση της Γενιάς του 1930 χαρακτηρίζεται από τη μαζική πλέον δημιουργία ποιημάτων σε ελεύθερο στίχο και την καθιέρωση του ελληνικού ποιητικού μοντερνισμού (Καγιαλής, 2007: 191-192). Σταθμό στην ιστορία της νεότερης ελληνικής λογοτεχνίας αποτελεί το 1935, όταν κυκλοφορούν δυο από τα σημαντικότερα έργα της νεωτερικής ποίησης, το *Μυθιστόρημα* του Γιώργου Σεφέρη και η *Υψικάμινος* του Ανδρέα Εμπειρίκου. Το *Μυθιστόρημα* ξεχώρισε για την αξιοπρέπεια του λόγου του

¹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την εργογραφία του Γιώργου Σεφέρη καθώς επίσης και για τη σχετική βιβλιογραφία και δικτυογραφία, βλ. ενδεικτικά Ανεμόσκαλα: Συμφραστικοί Πίνακες Λέξεων για Μείζονες Νεοέλληνες Ποιητές: http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/works.html?cnd_id=1

Σεφέρη, την προσπάθεια αναγωγής της καθημερινής ομιλίας σε ποιητικό λόγο και την απλότητα (Vitti, 1992: 398).

Σύμφωνα με τον Καψωμένο (2014), η ποίηση του Γιώργου Σεφέρη είναι βαθιά πολιτική και φιλοσοφική, καθώς εκφράζει μια υπεύθυνη άποψη απέναντι στον κόσμο και τη ζωή. Ο Σεφέρης, επομένως, μπορεί να ενταχθεί στον τύπο του Ποιητή – Στοχαστή – Παιδαγωγού, που

εκφράζει τη στοχαστική αντίδραση απέναντι στο δράμα του Νέου ελλητισμού, από τη σκοπιά μιας συνείδησης που κουβαλεί τη σοφία της διαχρονικής ελληνικής παράδοσης. Το δράμα αυτό έχει δύο όψεις· η μία αφορά τη σχέση του ποιητικού υποκειμένου με το σύγχρονο κόσμο· η άλλη τη σχέση με τη δική του ιστορία και πολιτισμό. (Καψωμένος, 2014)

Ο Σεφέρης διακρίνεται για τη βαθύτατη αίσθηση της ελληνικής γλώσσας και τη σύλληψη ενός ενιαίου οράματος του ελλητισμού, χαρακτηριστικά που εκφράζονται με λιτά και υποβλητικά μέσα (Πατάκης: 2007, 1992). Επηρεασμένος αρχικά από τους Γάλλους συμβολιστές, όπως τους Πωλ Βαλερύ (Paul Valéry) και Ιούλιο Λαφόργκ (Jules Laforgue), δέχτηκε επιρροές από τον Τόμας Έλιοτ (T.S. Eliot),

δανειζόμενος τα στοιχεία εκείνα που έκρινε πρόσφορα για την έκφραση της δικής του, προσωπικής μυθολογίας και για τον εμπλουτισμό των δικών του εκφραστικών μέσων. (Πατάκης: 2007, 1992)

Όσον αφορά στη σχέση του Σεφέρη με την ιστορία, ο Τζιόβας (2000) υποστηρίζει ότι στην ποίηση του Σεφέρη η αναδρομή στο παρελθόν, με βάση το παρόν, συνιστά μια διδακτική εμπειρία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα το παρόν να συγχωνεύει διδακτικά το παρελθόν, διότι στο έργο του Σεφέρη

δεν προβάλλεται η ορθολογική σύλληψη της ιστορίας ως εξελικτικής προόδου όσο το οργανικό δυναμικό απόθεμα της παράδοσης που λειτουργεί αφομοιωτικά. Το παρελθόν, ως παράδοση, καλλιεργείται ξανά και ξανά με εργαλεία τη μνήμη, τον μύθο, το τοπίο και τη γλώσσα. (Τζιόβας, 2000)

Ιδιαίτερα σημαντικό χαρακτηριστικό της ποίησης του Σεφέρη αποτελεί η χρήση της «μυθικής μεθόδου». Όπως αναφέρει ο Δρακόπουλος (2011, 53),

ένας συγκεκριμένος μύθος, με την προϋπόθεση, ασφαλώς, να τον γνωρίζει έστω στοιχειωδώς ο αναγνώστης, μπορούσε να λειτουργήσει ως

το μέσο μετάπλασης ή πλαισιοθέτησης μιας δεδομένης προσωπικής εμπειρίας με τέτοιο τρόπο ώστε αυτή να προσφέρεται με οικεία στοιχεία πρόσβασης... Μ' αυτή τη μέθοδο, ένα δεδομένο προσωπικό βίωμα, συναίσθημα ή μια εμπειρία ξεπερνούσε το προσωπικό και υψωνόταν σε διυποκειμενικό επίπεδο.

Σύμφωνα με τον Keeley (1987: 121-126), το *Μυθιστόρημα* αποτελεί έργο-σταθμό όσον αφορά στη χρήση της μυθικής μεθόδου, μια και ο Σεφέρης «επιχειρεί [...] να χειριστεί έναν αδιάκοπο παραλληλισμό ανάμεσα στον σύγχρονο κόσμο και την αρχαιότητα», που εξελίσσει στο κατοπινό του έργο. Αυτό έχει ως συνέπεια να μυθοποιεί από τη μια επίκαιρες ιστορικές εμπειρίες, και από την άλλη να προσδίδει στα μυθολογικά του πρότυπα διάσταση ιστορίας (Μαρωνίτης: 1986, 40).

Όπως αναφέρει ο Βαγενάς (1991: 154), η έκταση της μυθικής μεθόδου στο σεφερικό έργο έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης και έκφρασης διαφορετικών θέσεων από τους μελετητές της. Αποτελεί, ωστόσο, κοινή παραδοχή ότι ο Σεφέρης δεν αντιγράφει πιστά το νόημα και τη λειτουργία των αρχαιολογικών του δανείων, αλλά προσθέτει ή αφαιρεί κάποια στοιχεία, για να αποδώσει το νόημα που επιθυμεί (Μαρωνίτης: 1992, 68).

Τέλος, η γλώσσα του Σεφέρη διακρίνεται από κλασική λιτότητα και ξεχωρίζει ιδιαίτερα για τη χρήση των ονοματικών και μετοχικών προτάσεων. Σύμφωνα με τον Καψωμένο (1975, 192),

τόσο οι ονοματικές όσο και οι μετοχικές προτάσεις και περίοδοι έχουν μια στατιστικά αισθητή συχνότητα, που, σε σχέση με τον δεσπόζοντα «μέσο λόγο», δημιουργεί μια ευδιάκριτη αλλαγή του συντακτικού ύφους και πετυχαίνει μια αισθητική διακύμανση, η οποία σφραγίζει την ποιότητα του σεφερικού λόγου.

Το ποίημα «Ελένη»

Το ποίημα «Ελένη» ανήκει στην ποιητική συλλογή *Κύπρον, ού μ' εθέσπισεν...* (1955), η οποία στην τρίτη συγκεντρωτική έκδοση των ποιημάτων του Σεφέρη (1962) μετονομάστηκε σε *Ημερολόγιο καταστρώματος Γ'*. Πρόκειται για το πέμπτο στη σειρά ποίημα, το οποίο εντάσσεται στα λεγόμενα «κυπρογενή» ποιήματα, σε αυτά που ο Σεφέρης εμπνεύστηκε στην Κύπρο, όταν επισκέφθηκε για πρώτη φορά το νησί (Παρίσης: 2008, 174).

Σύμφωνα με τον ίδιο τον Σεφέρη, το ποίημα γράφτηκε το 1953, όταν ταξίδεψε για πρώτη φορά στην Κύπρο (βλ. Εισαγωγή).² Γράφει ο ποιητής στην πρώτη έκδοση της συλλογής τον Σεπτέμβριο του 1955:

Τα ποιήματα της συλλογής αυτής, εκτός από δύο («Μνήμη», α' και β') μου δόθηκαν το φθινόπωρο του '53 όταν ταξίδεψα πρώτη φορά στην Κύπρο. Ήταν η αποκάλυψη ενός κόσμου και ήταν ακόμη η εμπειρία ενός δράματος που, όποιες και να 'ναι οι σκοπιμότητες της καθημερινής συναλλαγής, μετρά και κρίνει την ανθρωπιά μας. [...] Και συλλογίζομαι πως αν έτυχε να βρω στην Κύπρο τόση χάρη, είναι ίσως γιατί το νησί αυτό μού έδωσε ό,τι είχε να μου δώσει σ' ένα πλαίσιο αρκετά περιορισμένο για να μην εξατμίζεται, όπως στις πρωτεύουσες του μεγάλου κόσμου, η κάθε αίσθηση, και αρκετά πλατύ για να χωρέσει το θαύμα. Είναι περίεργο να το λέει κανείς σήμερα· η Κύπρος είναι ένας τόπος όπου το θαύμα λειτουργεί ακόμη.

Το 1953 υπήρξε μια κρίσιμη χρονιά για την Κύπρο, διότι οι προσπάθειες για αποτίναξη του αγγλικού ζυγού είχαν εντατικοποιηθεί και παράλληλα οι Κύπριοι διεκδικούσαν την αυτοδιάθεση του νησιού. Πιο συγκεκριμένα, τον Σεπτέμβριο του 1953 και τον Αύγουστο του 1954 υποβλήθηκε για πρώτη φορά στον Ο.Η.Ε. το αίτημα της Κύπρου για αυτοδιάθεση και ο Σεφέρης κλήθηκε να υπερασπισθεί έναν αγώνα που περνά για πρώτη φορά από τα διπλωματικά παρασκήνια σε διεθνές επίπεδο.

Φθάνοντας ο Σεφέρης το 1953 στην Κύπρο, είχε ήδη βιώσει την εμπειρία των δύο Παγκόσμιων Πολέμων, της Μικρασιατικής καταστροφής (1922) και του Εμφύλιου Πολέμου στην Ελλάδα (1946 – 1949), και αντιλαμβανόταν ότι πολύ σύντομα μια νέα σύγκρουση θα οδηγούσε το νησί σε πόλεμο. Πράγματι, δύο μόλις χρόνια αργότερα, και συγκεκριμένα το 1955, θα ξεσπάσει ο ένοπλος Απελευθερωτικός Αγώνας που θα διαρκέσει μέχρι το 1959.

Με δεδομένα τις προσωπικές εμπειρίες και τη χρονική στιγμή δημιουργίας του ποιήματος, ο Σεφέρης αξιοποιεί στην «Ελένη» αρχαίους μύθους (βλ. Ενότητα: *Η μυθική μέθοδος στην «Ελένη»*), για να δημιουργήσει διαχρονικά σύμβολα (για αναλυτική παρουσίαση των συμβόλων, βλ. Τα σύμβολα στην «Ελένη»). Επομένως, στην «Ελένη» ανιχνεύονται στοιχεία συμβολισμού.³

² Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές να κατανοούν την ιστορικότητα των λογοτεχνικών κειμένων και των ιδεών, οι οποίες αποτυπώνονται σε αυτά.

³ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές να εντοπίζουν χαρακτηριστικά των κυριότερων ευρωπαϊκών λογοτεχνικών ρευμάτων του τέλους του 19ου αιώνα και του 20ού αιώνα στη νεοελληνική ποίηση του 20ού αιώνα.

Η μυθική μέθοδος στην «Ελένη»

Στην «Ελένη» ο Σεφέρης χρησιμοποιεί και αναδεικνύει την τεχνική της μυθικής μεθόδου, για την οποία έγινε αναφορά στην Εισαγωγή, ώστε

από το τώρα ανάγεται σε ένα μακρινό τότε, ντύνοντας τα πάντα (ουσιαστικά το τώρα) στην υποβλητική γοητεία του μύθου. (Παρίσης: 2008, 175)

Συγκεκριμένα, το ποίημα βασίζεται σε δύο αρχαίους μύθους, τον μύθο του Τεύκρου και τον μύθο της Ελένης. Ο πρώτος μύθος είναι αυτός του Τεύκρου, γιου του βασιλιά της Σαλαμίνας Τελαμώνα και αδελφού του Αίαντα, ο οποίος συμμετείχε στον Τρωικό πόλεμο ως τοξότης. Όταν επέστρεψε στην πατρίδα του, το νησί Σαλαμίνα, ο πατέρας του τον έδιωξε, διότι θεώρησε ότι δεν στάθηκε στο πλευρό του αδελφού του, του Αίαντα, ο οποίος αυτοκτόνησε, διότι οι Αχαιοί δεν έδωσαν σε αυτόν τα όπλα του Αχιλλέα. Τότε ο Τεύκρος, μετά από χρησμό του Απόλλωνα, έφυγε από το νησί του τη Σαλαμίνα και έφθασε στην Κύπρο, όπου και ίδρυσε μια πόλη κοντά στη σημερινή Αμμόχωστο, την οποία ονόμασε Σαλαμίνα, σε ανάμνηση της δικής του πατρίδας.

Ο δεύτερος μύθος είναι αυτός της Ελένης. Σύμφωνα με μια εκδοχή, τα ίχνη της οποίας ανάγονται στον αρχαϊκό ποιητή Στησίχορο (7^{ος} - 6^{ος} αιώνας π.Χ.), η θεά Αφροδίτη δεν έδωσε στον Πάρη την πραγματική Ελένη, αλλά ένα ομοίωμά της που έπλασαν οι θεοί, ενώ την πραγματική Ελένη τη μετέφερε ο Ερμής, μετά από εντολή της Ήρας, στην Αίγυπτο, στο παλάτι του βασιλιά Πρωτέα. Εκεί τη συνάντησε ο Μενέλαος, όταν επέστρεφε από την Τροία. Αυτή την εκδοχή του μύθου πραγματεύεται ο τραγικός ποιητής Ευριπίδης στην τραγωδία του *Ελένη*, όπου την Ελένη τη συναντάει στην Αίγυπτο και ο Τεύκρος, ο οποίος πέρασε από εκεί ταξιδεύοντας για την Κύπρο.

Παρόλο που το ποίημα βασίζεται σε αυτούς τους μύθους, ο Σεφέρης δεν τους αναπαράγει μονοδιάστατα, αλλά τους μεταφέρει στην εποχή του. Πιο συγκεκριμένα, με τη χρήση των δύο μύθων, ο ποιητής παραπέμπει στους δύο παγκόσμιους πολέμους και στη Μικρασιατική καταστροφή, δίνοντας έμφαση στη διαχρονική αλήθεια της ματαιότητας και της φρίκης των πολέμων. Οι

μύθοι επικαιροποιούνται στην ποίησή του και αποτελούν σχόλιο στην τραγική πραγματικότητα του 20^{ού} αιώνα με τα εκατομμύρια των νεκρών στα πεδία των μαχών.

Μια διαφορά ανάμεσα στην «Ελένη» του Σεφέρη και στην *Ελένη* του Ευριπίδη είναι ότι στο ποίημα ο Τεύκρος μαθαίνει την αλήθεια από την ίδια την Ελένη («Δεν είν' αλήθεια, δεν είν' αλήθεια» φώναζε. / «Δεν μπήκα στο γαλαζόπλωρο καράβι. / Ποτέ δεν πάτησα την αντρειωμένη Τροία»), ενώ στην τραγωδία ο ίδιος φεύγει από την Αίγυπτο χωρίς να γνωρίζει την αλήθεια, μια και η Ελένη θα αποκαλυφθεί στον Μενέλαο. Αυτή η καινοτομία καθιστά δραματικότερο το πρόσωπο του Τεύκρου στο ποίημα, αφού γνωρίζει όλη την αλήθεια, σχετικά με τη ματαιότητα του Τρωικού Πολέμου, συνειδητοποιεί ότι ο Πάρης «μ' έναν ίσκιο πλάγιαζε σα να ήταν / πλάσμα ατόφιο· / κι εμείς σφαζόμεσταν για την Ελένη δέκα χρόνια» και αναρωτιέται, αναλογιζόμενος την προσωπική του τραγωδία, για την τύχη του αδελφού του. Το επιμύθιο του ποιήματος, ότι δηλαδή οι πόλεμοι, οι αγώνες και οι θυσίες των ανθρώπων για ιδανικά είναι μάταια («πως τόσος πόνος τόση ζωή / πήγαν στην άβυσσο / για ένα πουκάμισο αδειανό για μίαν Ελένη»), οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πίσω από τους πολέμους κρύβονται «καινούριες τρέλες των ανθρώπων / ή των θεών».

Η μυθική μέθοδος που χρησιμοποιεί ο Σεφέρης οδηγεί, επομένως, σε έναν παραλληλισμό και μια ταύτιση του παρελθόντος με το παρόν, που μεταφέρει το ειδικό στο γενικό, το παγκόσμιο και το διαχρονικό.

Σχέση του τίτλου με το περιεχόμενο του ποιήματος

Αντίθετα με τον τίτλο, στο ποίημα δεν έχει πρωταγωνιστικό ρόλο η Ελένη, αλλά ο Τεύκρος. Μάλιστα η αναφορά που γίνεται στον Τεύκρο στο μότο του ποιήματος προοικονομεί την κυριαρχία της φωνής του στο ποίημα και η Ελένη αποκαλύπτεται σε αυτόν, σε ένα άλλο επίπεδο του ποιήματος, αυτό της ανάμνησης.

Το μότο του ποιήματος

Ο Σεφέρης παρεμβάλλει ανάμεσα στον τίτλο και στο κυρίως κείμενο, τρία σύντομα αποσπάσματα, τα οποία αποτελούν το μότο του ποιήματος.⁴ Το μότο (από την ιταλική λέξη motto = απόφθεγμα) σε ένα ποίημα είναι ένα στοιχείο (π.χ. ένα ρητό, ένα απόφθεγμα, ένα γνωμικό, στίχοι κάποιου άλλου ποιητή ή μια φράση παρμένη από άλλο κείμενο), το οποίο οι ποιητές συνηθίζουν να τοποθετούν μεταξύ του τίτλου και του ποιητικού κειμένου (Παρίσης & Παρίσης: 2004, 120).

Τα τρία αυτά αποσπάσματα, τα οποία ακολουθούν, προέρχονται από την τραγωδία του Ευριπίδη *Ελένη* και συνοψίζουν τους δύο αρχαίους μύθους στους οποίους βασίζεται το ποίημα, τον μύθο του Τεύκρου και τον μύθο της Ελένης (βλ. Η μυθική μέθοδος στην «Ελένη»):

ΤΕΥΚΡΟΣ

*... ες γην εναλίαν Κύπρον, ού μ' εθέσπισεν
οικείν Απόλλων, όνομα νησιωτικόν
Σαλαμίνα θέμενον της εκεί χάριν πάτρας.*

ΕΛΕΝΗ

Ουκ ήλθον ες γην Τρωάδ', αλλ' είδωλον ην.

ΑΓΓΕΛΟΣ

*Τι φης;
Νεφέλης άρ' άλλως είχομεν πόνους πέρι;*

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ: ΕΛΕΝΗ

Στο πρώτο απόσπασμα, ο Τεύκρος αναφέρεται στον χρησμό του Απόλλωνα και στην ίδρυση της Σαλαμίνας της Κύπρου, λέγοντας ότι «...στη θαλασσινή Κύπρο, όπου μου όρισε ο Απόλλων να κατοικώ, δίνοντάς της το νησιωτικό όνομα Σαλαμίνα ως ανάμνηση εκείνης της πατρίδος μου» (στ. 148-150). Ακολουθεί η παραδοχή της Ελένης ότι «εγώ δεν πήγα στην Τρωάδα, ένα είδωλο μου ήταν» (στ. 582), επομένως η θεά Αφροδίτη δεν έδωσε στον

⁴ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

Πάρη την πραγματική Ελένη, αλλά ένα ομοίωμά της, και στο τρίτο ο αγγελιοφόρος, έκπληκτος, συνειδητοποιεί ότι τελικά η πραγματική Ελένη βρισκόταν τόσα χρόνια στην Αίγυπτο και αναρωτιέται «ώστε για μια νεφέλη τραβήξαμε του κάκου τόσα βάσανα;» (στ. 706).

Ο χώρος, ο χρόνος, οι πρωταγωνιστές και οι βασικοί θεματικοί άξονες της «Ελένης»

Στο ποίημα υπάρχει μια αδιάκοπη κίνηση στον χώρο και στον χρόνο, που πραγματώνει την ταύτιση του χτες με το σήμερα, του Τεύκρου με τον Σεφέρη. Παράλληλα με την αδιάκοπη κίνηση στον χώρο και στον χρόνο, παρατηρείται και μια εναλλαγή στους πρωταγωνιστές.

Πιο συγκεκριμένα, το ποίημα ξεκινά με την αναφορά στις Πλάτρες (στ. 1-9), για να συνεχίσει με αναφορές στη Σαλαμίνα (στ. 10-22) και στην Αίγυπτο (στ. 23-36). Ακολουθώντας, γίνεται αναφορά στην Τροία (στ. 37-41) και στην Ελλάδα (στ. 42-52), για να καταλήξει, και πάλι, στην Κύπρο (στ. 53-68).

Οι χρόνοι του ποιήματος είναι τρεις. Πρόκειται για τον χρόνο του ποιητή, που είναι το παρόν (στ. 1-9, 53-68), τον χρόνο του Τεύκρου, που είναι το παρελθόν του (στ. 10-22, 42-52, όπου γίνεται αναφορά στην άφιξη του στην Κύπρο μετά τον θάνατο του αδελφού του και τη λήξη του Τρωικού Πολέμου που επέφερε την καταστροφή στην Ελλάδα), και τον χρόνο των αναμνήσεων του Τεύκρου, που είναι ο χρόνος συνάντησης με την Ελένη (στ. 23-36) και η συνειδητοποίηση ότι ο πόλεμος έγινε τελικά για ένα είδωλο (στ. 37-41). Υπάρχει και ένας τέταρτος λανθάνων χρόνος, όπου ταυτίζονται ο χρόνος του Τεύκρου με τον χρόνο του ποιητή, και κατ' επέκταση ο ίδιος ο Τεύκρος με τον ποιητή. Το επαναλαμβανόμενο μοτίβο «Τα αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες» λειτουργεί ως επιστροφή στο παρόν του ποιητή.

Τέλος, παρατηρείται και μια εναλλαγή στους πρωταγωνιστές, μια και πίσω από τη φωνή του Τεύκρου διακρίνεται η φωνή του ίδιου του ποιητή. Έτσι πίσω από το προσωπείο του Τεύκρου, ο ποιητής αναφέρεται σε περασμένα γεγονότα για να αναφερθεί στο παρόν. Συγκεκριμένα, ο ποιητής, ξεκινώντας από το παρόν στις Πλάτρες, περνά στον μύθο και στον Τεύκρο, για να ξαναγυρίσει, σε σχήμα κύκλου, στο παρόν, όπου στους τελευταίους στίχους υπερισχύει η δική του φωνή.

Σύμφωνα με τον Παρίση (2008, 175), στο ποίημα μιλάει ο Τεύκρος, ο οποίος αποτελεί τον ποιητικό αφηγητή. Πίσω όμως από τα λόγια του Τεύκρου συχνά ακούγεται η φωνή του ίδιου του Σεφέρη, καθώς «ο Τεύκρος λειτουργεί ως μια *persona*, ως ένα είδος ποιητικού προσωπείου, πίσω από το οποίο κρύβεται ο ίδιος ο ποιητής» (Παρίσης: 2008, 175).⁵ Πρόκειται για ένα συγγραφικό τέχνασμα, όπου ένας λογοτέχνης, ποιητής ή πεζογράφος, καλύπτει το συγγραφικό του «εγώ» πίσω από ένα προσωπείο, μία *persona*), που μιλάει αντί γι' αυτόν, με στόχο να αποκρύψει την ταυτότητά του σε δύσκολες εποχές ή να δημιουργήσει πολλά «ποιητικά εγώ» εντελώς διαφορετικά μεταξύ τους (Παρίσης & Παρίσης: 2004, 148).

Τέλος, οι βασικοί θεματικοί άξονες του ποιήματος είναι ο δόλος και η απάτη (στ. 17-20, 26-31, 58-60), που παγιδεύουν τον άνθρωπο, τον συντρίβουν και τον εξουθενώνουν. Παράλληλα, προβάλλεται το θέμα της διάψευσης των προσδοκιών και της προδοσίας (στ. 38, 47-50, 65-68) και το θέμα του πολέμου, της ομηρείας και του εξανδραποδισμού (στ. 8, 24-25), που εγκλωβίζουν μέσα στην ωμότητα των πολιτικών σκοπιμοτήτων τους εθνικούς πόθους και τα δίκαια των Ελλήνων (Ορφανίδης: 1985, 178). Σχετικό με τα πιο πάνω θέματα αποτελεί το θέμα της δικαιοσύνης (στ. 52), το θέμα της χαμένης πατρίδας (στ. 4-5) και το θέμα της απώλειας αγαπημένων ατόμων (στ. 13-16, 51).

Ερμηνευτικά σχόλια

Σύμφωνα με τον Παρίση (2008: 174-175), το ποίημα μπορεί να χωριστεί σε πέντε διαδοχικές ενότητες στη βάση εξωτερικού και εσωτερικού κριτηρίου. Συγκεκριμένα, το εξωτερικό κριτήριο είναι ο επαναλαμβανόμενος στίχος «Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες» που λειτουργεί ως ποιητικό μοτίβο ή ως επωδός, και το εσωτερικό κριτήριο είναι η θεματική αλλαγή ή η παρουσία ενός άλλου προσώπου στην ποιητική δράση. Ως αποτέλεσμα, το ποίημα μπορεί να χωριστεί στις εξής ενότητες: στ. 1-8, στ. 9-22, στ. 23-41, στ. 42-52 και στ. 53-68.

⁵ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

Ενότητα 1^η: στ. 1-8

«Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες.»

*Αηδόνι ντροπαλό, μες στον ανασασμό των φύλων,
συ που δωρίζεις τη μουσική δροσιά του δάσους
στα χωρισμένα σώματα και στις ψυχές
αυτών που ξέρουν πως δε θα γυρίσουν.
Τυφλή φωνή, που ψηλαφείς μέσα στη νυχτωμένη μνήμη
βήματα και χειρονομίες· δε θα τολμούσα να πω φιλήματα·
και το πικρό τρικύμισμα της ξαγριεμένης σκλάβας.*

Το ποίημα αρχίζει με τον στίχο «Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες», ο οποίος στη συνέχεια επαναλαμβάνεται ακόμη δύο φορές.⁶ Ο στίχος βρίσκεται μέσα σε εισαγωγικά, η ύπαρξη των οποίων πιθανότατα να φανερώνει ότι πρόκειται για ποιητικό δάνειο, ίσως από την προφορική παράδοση της Κύπρου (Γεωργής: 1995, 26), και για αυτόν τον λόγο είναι ιαμβικός 15σύλλαβος. Όσον αφορά στο περιεχόμενο του πρώτου αυτού στίχου, και κατ' επέκταση και των άλλων δύο που επαναλαμβάνονται, αυτό αποδίδει την αγρυπνία και την περισυλλογή του ποιητικού αφηγητή.

Στη συνέχεια ο ποιητικός αφηγητής,⁷ έχοντας ήδη δηλώσει ότι αδυνατεί να κοιμηθεί, απευθύνεται στο αηδόνι, το οποίο χαρακτηρίζει «ντροπαλό» και το οποίο μέσα στο φύλλωμα κελαηδά και χαρίζει «τη μουσική δροσιά του δάσους / στα χωρισμένα σώματα και στις ψυχές / αυτών που ξέρουν πως δε θα γυρίσουν», συντροφεύοντας όσους ανθρώπους δεν πρόκειται να επιστρέψουν. Και έτσι, όπως το αηδόνι βρίσκεται κρυμμένο στα δένδρα, δωρίζει «τη μουσική δροσιά του δάσους» όχι μόνο στις ψυχές όσων έχουν φύγει, αλλά συντροφεύει και τις πράξεις («βήματα και χειρονομίες· δε θα τολμούσα να πω φιλήματα») όσων είναι ζωντανοί. Η αναφορά στο «πικρό τρικύμισμα της ξαγριεμένης σκλάβας» παραπέμπει στο τεταμένο κλίμα που

⁶ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές να αναγνωρίζουν τα βασικά σχήματα λόγου της ποιητικής γλώσσας και να αντιλαμβάνονται τη λειτουργία τους.

⁷ Εναλλακτικά, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ο όρος ενδοκειμενικός ποιητής.

επικρατούσε στο νησί την περίοδο που γράφτηκε το ποίημα (1953) και στην «τρικυμία» στις ψυχές των Κυπρίων που διψούσαν για ελευθερία.⁸

Το αηδόνι, όπως παρουσιάζεται στη συγκεκριμένη ενότητα αλλά και στη συνέχεια, συμβολίζει, ανάμεσα σε άλλα, την ποιητική έμπνευση (βλ. αναφορά στον στίχο 23 σε «αηδόνι ποιητάρη») καθώς επίσης και τον θρήνο, αφού το αηδόνι θρηνεί για τους νεκρούς του πολέμου («στα χωρισμένα σώματα και στις ψυχές / αυτών που ξέρουν πως δε θα γυρίσουν»)⁹. Αποτελεί επίσης το μέσο με το οποίο γίνεται η επιστροφή στο τραγικό παρελθόν («που ψηλαφείς μέσα στη νυχτωμένη μνήμη»).

Ενότητα 2^η: στ. 9-22

«Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες.»

*Ποιες είναι οι Πλάτρες; Ποιος το γνωρίζει τούτο το νησί;
Έζησα τη ζωή μου ακούγοντας ονόματα πρωτάκουστα:
καινούριους τόπους, καινούριες τρέλες των ανθρώπων
ή των θεών·*

η μοίρα μου που κυματίζει

*ανάμεσα στο στερνό σπαθί ενός Αίαντα
και μian άλλη Σαλαμίνα
μ' έφερε εδώ σ' αυτό το γυρογάλι.*

Το φεγγάρι

*βγήκε απ' το πέλαγο σαν Αφροδίτη·
σκέπασε τ' άστρα του Τοξότη, τώρα πάει νά 'βρει
την Καρδιά του Σκορπιού, κι όλα τ' αλλάζει.*

Που είν' η αλήθεια;

Ήμουν κι εγώ στον πόλεμο τοξότης·

το ριζικό μου, ενός ανθρώπου που ξαστόχησε.

Ακολουθεί μια δεύτερη επανάληψη του στίχου «Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες», με τον οποίο γίνεται η μετάβαση από τη φωνή του

⁸ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές να κατανοούν την ιστορικότητα των λογοτεχνικών κειμένων και των ιδεών, οι οποίες αποτυπώνονται σε αυτά.

⁹ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές να κατανοούν τη σημασία του ποιητικού λεξιλογίου και να αντιλαμβάνονται τον συγκινησιακό χαρακτήρα της ποίησης.

ποιητή στη φωνή του Τεύκρου, ο οποίος επίσης βρίσκεται για πρώτη φορά στην Κύπρο.

Αυτή τη φορά είναι ο Τεύκρος που αδυνατεί να κοιμηθεί και αναρωτιέται «Ποιες είναι οι Πλάτρες; Ποιος το γνωρίζει τούτο το νησί;». Πιθανότατα θα επιθυμούσε να βρίσκεται στην πατρίδα του τη Σαλαμίνα, να απολαμβάνει τη ζωή μετά τη λήξη του Τρωικού Πολέμου, κατά τη διάρκεια του οποίου έζησε τη ζωή του «ακούγοντας ονόματα πρωτάκουστα: / καινούριους τόπους, καινούριες τρέλες των ανθρώπων / ή των θεών». Η αναφορά σε ονόματα και σε τρέλες ανθρώπων παραπέμπει σε ανθρώπινες πράξεις (π.χ. στην αρπαγή της Ελένης) που προκλήθηκαν από θεϊκή παρέμβαση και που προκάλεσαν μεγάλη καταστροφή. Ομοίως ο Σεφέρης, ταξίδεψε ως διπλωμάτης σε πολλά μέρη και γνώρισε τις συνέπειες των πράξεων των ανθρώπων (π.χ. Παγκόσμιοι Πόλεμοι).

Συνεχίζοντας τις αναφορές του, ο Τεύκρος επισημαίνει ότι η αυτοκτονία του αδερφού του και ο χρησμός του Απόλλωνα που τον οδήγησαν «εδώ σ' αυτό το γυρογάλι», σε μια άλλη Σαλαμίνα, καθόρισαν τη μοίρα του. Η εμφάνιση του φεγγαριού που «βγήκε απ' το πέλαγο σαν Αφροδίτη» παραπέμπει στον μύθο που αναφέρεται στη γέννηση της θεάς Αφροδίτης, η οποία αναδύθηκε από τους αφρούς της θάλασσας της Κύπρου. Μάλιστα το φεγγάρι «όλα τ' αλλάζει», καθώς καλύπτει τον αστερισμό του Τοξότη και πλησιάζει την Καρδιά του Σκορπιού, που είναι το φωτεινότερο αστέρι αυτού του αστερισμού. Κατά συνέπεια, ο Τεύκρος αναρωτιέται «που είν' η αλήθεια;», μια και τίποτα τελικά δεν είναι δεδομένο, και θυμάται ότι και ο ίδιος υπήρξε «στον πόλεμο τοξότης» (σύμφωνα με τον μύθο από τους καλύτερους), που όμως ξαστόχησε, δηλαδή που δεν πέτυχε τον στόχο του, ενώ αντίθετα, το φεγγάρι έχει βρει τον στόχο του και σκέπασε τ' άστρα του Τοξότη.

Ενότητα 3^η: στ. 23-41

*Αηδόνι ποιητάρη,
σαν και μια τέτοια νύχτα στ' ακροθαλάσσι του Πρωτέα
σ' άκουσαν οι σκλάβες Σπαρτιάτισσες κι έσυραν το θρήνο,
κι ανάμεσό τους –ποιος θα το 'λεγε;– η Ελένη!
Αυτή που κυνηγούσαμε χρόνια στο Σκάμαντρο.*

*Ήταν εκεί, στα χείλια της ερήμου· την άγγιξα μου μίλησε:
«Δεν είν' αλήθεια, δεν είν' αλήθεια» φώναζε.
«Δεν μπήκα στο γαλαζόπλωρο καράβι.
Ποτέ δεν πάτησα την αντρειωμένη Τροία».*

*Με το βαθύ στηθόδεσμο, τον ήλιο στα μαλλιά, κι αυτό
το ανάστημα
ίσκιοι και χαμόγελα παντού
στους ώμους στους μηρούς στα γόνατα·
ζωντανό δέρμα, και τα μάτια
με τα μεγάλα βλέφαρα,
ήταν εκεί στην όχθη ενός Δέλτα.
Και στην Τροία;
Τίποτε στην Τροία – ένα είδωλο.
Έτσι το θέλαν οι θεοί.
Κι ο Πάρης, μ' έναν ίσκιο πλάγιαζε σα να ήταν
πλάσμα απόφιο·
κι εμείς σφαζόμασταν για την Ελένη δέκα χρόνια.*

Η ενότητα αυτή ξεκινά με το ρητορικό σχήμα της αποστροφής,¹⁰ όπου ο Τεύκρος απευθύνεται στο αηδόνι και πραγματοποιείται το πέρασμα από την Κύπρο στην Αίγυπτο («στ' ακροθαλάσσι του Πρωτέα»). «Σαν και μια τέτοια νύχτα», οι Σπαρτιάτισσες σκλάβες που συνόδευαν την Ελένη, άκουσαν τον θρήνο του αηδονιού και ξεκίνησαν οι ίδιες να θρηνούν. Η παρουσία της Ελένης στην Αίγυπτο προκαλεί μεγάλη έκπληξη στον Τεύκρο («ποιος θα το 'λεγε;»), διότι πρόκειται για το πρόσωπο που χρόνια κυνηγούσαν οι Έλληνες κοντά στον Σκάμανδρο, τον ποταμό της Τροίας. Μάλιστα, για να βεβαιωθεί ο Τεύκρος ότι πρόκειται πράγματι για την Ελένη «εκεί, στα χείλια της ερήμου», την αγγίζει, και αυτή ξεσπά, λέγοντας πως τίποτα από όσα γνώριζε μέχρι τότε ήταν αλήθεια, πως ποτέ δεν πήγε στην Τροία και επομένως δεν είχε ευθύνη για τα δεινά του δεκαετούς Τρωικού Πολέμου.

¹⁰ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές να αναγνωρίζουν τα βασικά σχήματα λόγου της ποιητικής γλώσσας και να αντιλαμβάνονται τη λειτουργία τους.

Ακολουθεί μια περιγραφή της Ελένης¹¹ από τον Τεύκρο, που σκοπό έχει να επιβεβαιώσει ότι πράγματι αυτή που βρισκόταν εκεί, στην «όχθη ενός Δέλτα», ήταν όντως η Ελένη, και επομένως «τίποτε στην Τροία – ένα είδωλο» μόνο υπήρχε της Ελένης. Πρόκειται για μια εκτενή περιγραφή με έντονο το ερωτικό στοιχείο, που αναδεικνύει την ομορφιά της και δικαιολογεί τον χαρακτηρισμό ωραία Ελένη: Πλούσιο στήθος, λαμπερά ξανθά μαλλιά, ωραίο ανάστημα, σώμα με καμπύλες που τονίζει τους ώμους, τους μηρούς και τα γόνατα, ζωντανό νεανικό δέρμα και όμορφα μεγάλα μάτια.

Η διαπίστωση ότι «έτσι το θέλαν οι θεοί» αποκαλύπτει την πλάνη που δημιούργησαν οι θεοί και στην οποία ζούσαν οι Έλληνες για δέκα ολόκληρα χρόνια. Η πραγματική Ελένη τόσα χρόνια βρισκόταν στην Αίγυπτο και στην Τροία, ο Πάρης, «μ' έναν ίσκιο πλάγιαζε σα να ήταν / πλάσμα απόφιο». Τελικά, ο Τεύκρος συνειδητοποιεί ότι οι Έλληνες σφάζονταν «για την Ελένη δέκα χρόνια», ότι τελικά ο Τρωικός Πόλεμος έγινε για ένα τίποτα.

Ενότητα 4^η: στ. 42-52

Μεγάλος πόνος είχε πέσει στην Ελλάδα.

Τόσα κορμιά ριγμένα

στα σαγόνια της θάλασσας στα σαγόνια της γης·

τόσες ψυχές

δοσμένες στις μυλόπετρες, σαν το σιτάρι.

Κι οι ποταμοί φούσκωναν μες στη λάσπη το αίμα

για ένα λινό κυμάτισμα για μια νεφέλη

μιας πεταλούδας τίναγμα το πούπουλο ενός κύκνου

για ένα πουκάμισο αδειανό για μιαν Ελένη.

Κι ο αδερφός μου;

Αηδόνι αηδόνι, αηδόνι,

τ' είναι θεός; τι μη θεός; και τι τ' ανάμεσό τους;

Ως αποτέλεσμα του Τρωικού Πολέμου, «μεγάλος πόνος είχε πέσει στην Ελλάδα»· για δέκα ολόκληρα χρόνια ρίχνονταν στη θάλασσα και στη γη

¹¹ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές να κατανοούν τη σημασία του ποιητικού λεξιλογίου και να αντιλαμβάνονται τον συγκινησιακό χαρακτήρα της ποίησης.

χιλιάδες ψυχές, σαν το σιτάρι που χύνεται στις μυλόπετρες. Η συγκεκριμένη παρομοίωση¹² τονίζει τα βάσανα που υπέστησαν για μια δεκαετία οι Έλληνες, μακριά από την πατρίδα τους, με αποτέλεσμα «οι ποταμοί φούσκωναν μες στη λάσπη το αίμα». Η συγκεκριμένη εικόνα¹³ παρουσιάζει με παραστατικό τρόπο τη φρίκη του πολέμου και ιδιαίτερα τη ματαιότητα αυτής της κατάστασης, καθώς όλα συνέβησαν για «ένα λινό κυμάτισμα για μια νεφέλη / μιας πεταλούδας τίναγμα το πούπουλο ενός κύκνου / για ένα πουκάμισο αδειανό για μιαν Ελένη». Οι μεταφορές αυτές, που δίνονται με ασύνδετο σχήμα¹⁴ και προκαλούν μια ένταση και μια κορύφωση συναισθημάτων, αναφέρονται στο είδωλο της Ελένης, και τονίζουν ακριβώς τη ματαιότητα του πολέμου, αφού όλα συνέβησαν τελικά «για ένα πουκάμισο αδειανό για μιαν Ελένη». Συγκεκριμένα, οι μεταφορές σχετίζονται από τη μια με απτά στοιχεία, όπως το λινό ύφασμα, το χνουδωτό της πεταλούδας, το πούπουλο ενός κύκνου και το πουκάμισο, και από την άλλη αναφέρονται σε έννοιες άπιαστες, όπως το κυμάτισμα, η νεφέλη, το τίναγμα και το αδειανό.

Ιδιαίτερα σημαντική η χρήση του επιθέτου «αδειανό», μια και, όπως αποδείχτηκε, το αδειανό πουκάμισο είναι η ίδια η Ελένη. Συνειρμικά, ο Τεύκρος αναρωτιέται για τον αδελφό του, κατά πόσο πέθανε κι αυτός, όπως όλοι οι άλλοι πολεμιστές, χωρίς ουσιαστικό λόγο. Πρόκειται για μια υπενθύμιση του κόστους που έχει ένας πόλεμος· ο Τεύκρος έχασε τον αδελφό του, κατηγορήθηκε από τον πατέρα του ότι είχε μερίδιο ευθύνης και τελικά αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την πατρίδα του και να αναζητήσει μια νέα ζωή, μακριά από την Ελλάδα. Προσφωνώντας τρεις φορές το αηδόνι, θέτει τα ρητορικά ερωτήματα¹⁵ «τ' είναι θεός; τι μη θεός; και τι τ' ανάμεσό τους;» επιδιώκοντας να αντιληφθεί αν υπάρχει ή όχι θεός και κατά πόσο υπάρχει κάτι άλλο στη θέση του, καθώς η πίστη του σχετικά με τους θεούς και τον ρόλο τους έχει βαθιά κλονιστεί. Πρόκειται για μετάφραση του στίχου του Ευριπίδη (*Ελένη*, 1137): «ὄ,τι θεός ἢ μή θεός ἢ τό μέσον, τίς φησ' ἔρευνησας βροτῶν» δηλ. ποιος άνθρωπος μπορεί να βρει και να πει τι είναι θεός.

¹² Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές να αναγνωρίζουν τα βασικά σχήματα λόγου της ποιητικής γλώσσας και να αντιλαμβάνονται τη λειτουργία τους.

¹³ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

¹⁴ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές να αναγνωρίζουν τα βασικά σχήματα λόγου της ποιητικής γλώσσας και να αντιλαμβάνονται τη λειτουργία τους.

¹⁵ Ο.π.

Ενότητα 5^η: στ. 53-68

«Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουν να κοιμηθείς στις Πλάτρες.»

*Δακρυσμένο πουλί,
στην Κύπρο τη θαλασσοφίλητη
που έταξαν για να μου θυμίζει την πατρίδα,
άραξα μοναχός μ' αυτό το παραμύθι,
αν είναι αλήθεια πως αυτό είναι παραμύθι,
αν είναι αλήθεια πως οι άνθρωποι δε θα ξαναπιάσουν
τον παλιό δόλο των θεών·*

αν είναι αλήθεια

*πως κάποιος άλλος Τεύκρος, ύστερα από χρόνια,
ή κάποιος άλλος Αίαντας ή Πρίαμος ή Εκάβη
ή κάποιος άγνωστος, ανώνυμος, που ωστόσο
είδε ένα Σκάμαντρο να ξεχειλάει κουφάρια,
δεν το 'χει μες στη μοίρα του ν' ακούσει
μαντατοφόρους που έρχονται να πούνε
πως τόσοσ πόνος τόση ζωή
πήγαν στην άβυσσο
για ένα πουκάμισο αδειανό για μίαν Ελένη.*

Στην τελευταία ενότητα επαναλαμβάνεται ο στίχος «Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουν να κοιμηθείς στις Πλάτρες», με τον οποίο Τεύκρος και ποιητής σμίγουν πλέον τη φωνή τους και εκφράζουν τους βαθύτερους τους προβληματισμούς, καθώς ο Τεύκρος αναρωτιέται για τη συμμετοχή του σε έναν πόλεμο που πραγματοποιήθηκε για ένα είδωλο και ο ποιητής για τη συμμετοχή της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και στη συνέχεια για τις αρνητικές συνέπειες που προκάλεσε στη χώρα ο εμφύλιος πόλεμος που ακολούθησε.¹⁶

¹⁶ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές να κατανοούν τους τρόπους με τους οποίους τα ιστορικά γεγονότα επιδρούν στη ζωή των ανθρώπων, διαμορφώνοντας την ατομική/ συλλογική συνείδησή τους.

Έτσι, για μια ακόμη φορά εντοπίζεται στο ποίημα η αποστροφή στο αηδόνι που παρουσιάζεται δακρυσμένο, διότι συμμετέχει στον πόνο του Τεύκρου. Πρόκειται για το παραμύθι της Ελένης και του Τρωικού Πολέμου, του οποίου η αλήθεια έχει πια αποκαλυφθεί: οι άνθρωποι εξαπατήθηκαν από τους θεούς και ο Τεύκρος αμφισβητεί πλέον τα πάντα. Η επανάληψη, επομένως, της διερώτησης «αν είναι αλήθεια»,¹⁷ αποκαλύπτει την έλλειψη εμπιστοσύνης σε αρχές και ιδανικά, μια και τελικά γίνεται αντιληπτό ότι οι πόλεμοι πραγματοποιούνται εξαιτίας αλλότριων συμφερόντων.

Κατά συνέπεια, τα τραγικά αποτελέσματα που φέρνει ένας πόλεμος θα οδηγήσουν και κάποιον άλλον άνθρωπο, ανεξάρτητα από την ιδιότητα του και τη χρονική στιγμή («κάποιος άλλος Τεύκρος, ύστερα από χρόνια, / ή κάποιος άλλος Αίαντας ή Πρίαμος ή Εκάβη / ή κάποιος άγνωστος, ανώνυμος»), να αντιληφθεί πως όλα όσα έζησε και θυσίασε «πήγαν στην άβυσσο / για ένα πουκάμισο αδειανό για μιαν Ελένη», καθώς έγιναν χωρίς καμία απολύτως αιτία.

Πρόκειται για το επιμύθιο του ποιήματος που ανήκει στον ποιητή, ο οποίος έχοντας την εμπειρία των πολέμων που προηγήθηκαν και από τις διάφορες θέσεις που υπηρέτησε ως διπλωμάτης, είναι πλέον σε θέση να αμφιβάλλει για τα πραγματικά αίτια που οδηγούν σε έναν πόλεμο και να αντιλαμβάνεται ότι οι άνθρωποι εξαπατούνται, χωρίς να το αντιλαμβάνονται. Η διαπίστωσή του αυτή σχετίζεται άμεσα και με τη χρονική στιγμή που γράφεται η «Ελένη», το 1953, παραμονές της έναρξης του Απελευθερωτικού Αγώνα των Κυπρίων για αποτίναξη του Αγγλικού ζυγού. Ο Σεφέρης φοβάται ότι ο Αγώνας που ίσως πρόκειται να ξεσπάσει θα είναι μάταιος και ότι η Αγγλία, παρόλο που λίγα χρόνια προηγουμένως συμμετείχε στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο προασπιζόμενη υψηλά ιδανικά, θα αρνηθεί να πράξει το ίδιο και στην περίπτωση της Κύπρου.

Τα σύμβολα στην «Ελένη»

Με στόχο να υποδηλώσει συγκεκριμένες καταστάσεις, που αφορούν στην Ελλάδα, στην Κύπρο και στον άνθρωπο γενικότερα, ο Σεφέρης

¹⁷ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές να αναγνωρίζουν τα βασικά σχήματα λόγου της ποιητικής γλώσσας και να αντιλαμβάνονται τη λειτουργία τους.

χρησιμοποιεί στο ποίημα μια σειρά από σύμβολα.¹⁸ Το αηδόνι συμβολίζει από τη μια τη μουσική τελειότητα και από την άλλη τον πόνο που νιώθουν οι άνθρωποι, όταν έρχονται αντιμέτωποι με δύσκολες καταστάσεις. Επιπλέον, συμβολίζει την άγρυπνη ποιητική συνείδηση.

Η Τροία και ο Τρωικός Πόλεμος συμβολίζουν τον αγώνα που πραγματοποιείται για ιδανικά, ο οποίος αποδεικνύεται όμως μάταιος, και συνδέονται με την Κύπρο, μια και το ποίημα γράφτηκε το 1953, παραμονές της έναρξης του Απελευθερωτικού Αγώνα των Κυπρίων για αποτίναξη του Αγγλικού ζυγού. Συγκεκριμένα, και όπως προαναφέρθηκε, ο Σεφέρης φοβάται ότι ο Αγώνας που ίσως πρόκειται να ξεσπάσει θα είναι μάταιος και ότι η Αγγλία, παρόλο που συμμετείχε στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο προασπιζόμενη υψηλά ιδανικά, θα αρνηθεί να πράξει το ίδιο και για την Κύπρο.

Οι αστερισμοί του Τοξότη και του Σκορπιού αποτελούν σημεία προσανατολισμού, τα οποία όμως κρύβονται από το φεγγάρι, το οποίο συμβολίζει τον δόλο και την απόκρυψη της αλήθειας. Τέλος, όσον αφορά στην Ελένη και στον Τεύκρο, η Ελένη συμβολίζει το ιδανικό που εξωθεί τους ανθρώπους στους πολέμους, αλλά αποδεικνύεται απατηλό, και ο Τεύκρος συμβολίζει τον άνθρωπο που αγωνίζεται για κάποια ιδανικά με προσωπικό κόστος, που στην πορεία ανακαλύπτει ότι όλα όσα πίστευε και για τα οποία μαχόταν, αποδείχτηκαν κάλπικα.¹⁹

¹⁸ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές να κατανοούν τη σημασία του ποιητικού λεξιλογίου και να αντιλαμβάνονται τον συγκινησιακό χαρακτήρα της ποίησης.

¹⁹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα σύμβολα στην «Ελένη», βλ. ενδεικτικά: Νίκος Ορφανίδης, *Η πολιτική διάσταση της ποίησης του Γιώργου Σεφέρη*, Αθήνα, Αστήρ, 1985, 178· Γιώργος Γεωργής, «“Ελένη”· δοκιμή στη σεφερική προσέγγιση», *Παρουσία 2* (Άνοιξη 1995), 24-32· Ρόντρικ Μπήτον, *Γιώργος Σεφέρης. Περιμένοντας τον Άγγελο*, Αθήνα, Ωκεανίδα, 2003, 477-479· Νικήτας Παρίσης, *Γιώργος Σεφέρης. Ο ποιητής και το ποιητικό του έργο*, Αθήνα, Πατάκης, 2008, 174-180· Κωνσταντίνος Μαλαφάντης, *Ο Όμηρος στην ποίηση του Γιώργου Σεφέρη*, Αθήνα, Γρηγόρης, 2013, 171-180.

Διδακτικές Επισημάνσεις

Κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας:

- Να αναδειχθούν τα βασικά γνωρίσματα της Γενιάς του 1930.
- Να αναδειχθούν τα βασικά γνωρίσματα της ποίησης του Γιώργου Σεφέρη.
- Να σχολιασθεί το ιστορικό πλαίσιο του ποιήματος.
- Να σχολιασθεί η μυθική μέθοδος που χρησιμοποιεί ο Σεφέρης.
- Να επισημανθεί η χρήση του ποιητικού προσωπείου (persona) και η λειτουργία του στο ποίημα.
- Να εντοπισθούν οι στίχοι στους οποίους διακρίνεται ευκρινέστερα η φωνή του ενδοκειμενικού ποιητή και οι στίχοι στους οποίους διακρίνεται ευκρινέστερα η φωνή του Τεύκρου.
- Να επισημανθεί το επιμύθιο και να συσχετισθεί με τη σύγχρονη εποχή.
- Να εντοπισθούν τα βασικά σύμβολα του ποιήματος και να δοθούν εναλλακτικές ερμηνευτικές εκδοχές για την αποκωδικοποίησή τους.
- Να εντοπιστούν τα εκφραστικά μέσα και η λειτουργία τους.

Ενδεικτικές Ερωτήσεις²⁰

1. Να παρουσιάσετε τους δύο μύθους που αξιοποιεί ο Σεφέρης στο ποίημα.
2. Να παρουσιάσετε την εκδοχή του μύθου της Ελένης που χρησιμοποιεί στο ποίημα ο Σεφέρης και να αιτιολογήσετε αυτή την επιλογή.
3. Να εξηγήσετε τον λειτουργικό ρόλο του στίχου «Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες».
4. Να σχολιάσετε την παρουσία του αηδονιού και τη λειτουργία του στο ποίημα.

²⁰ Οι συγκεκριμένες ερωτήσεις συμπληρώνουν τις ερωτήσεις του σχολικού εγχειριδίου (ΚΝΕΛ Β': 212 ή ΑΝΠ Γ': 88).

5. Να κατατάξετε τα δρώμενα του ποιήματος στους τρεις χρονικούς άξονες: παρόν - παρελθόν - μέλλον. Ποιος είναι ο στίχος-κλειδί που βοηθάει τον ποιητή να περάσει από το ένα χρονικό επίπεδο στο άλλο;
6. Να εντοπίσετε τις εικόνες που αφορούν τη φρίκη του πολέμου και να εξηγήσετε σε ποιους πολέμους αναφέρονται αυτές.
7. Να εντοπίσετε το ρητορικό σχήμα με το οποίο ξεκινά η 3^η ενότητα και να εξηγήσετε τον λειτουργικό του ρόλο σε σχέση με το σκηνικό του ποιήματος.
8. Να περιγράψετε την Ελένη, όπως εμφανίζεται στην 3^η ενότητα, και να εξηγήσετε τον ρόλο αυτής της περιγραφής.
9. Να εντοπίσετε στην 4^η ενότητα τις μεταφορές που αναφέρονται στο είδωλο της Ελένης και να σχολιάσετε τον λειτουργικό τους ρόλο.
10. Να εντοπίσετε το σχήμα λόγου που δεσπόζει στον στίχο 52 και να εξηγήσετε τη λειτουργία του σε σχέση με τις αντιλήψεις των ανθρώπων για την ύπαρξη των θεών.
11. Να καταγράψετε τα εκφραστικά μέσα με τα οποία επιτυγχάνεται η δραματικότητα στο ποίημα.
12. Η λέξη *αλήθεια* απαντά έξι φορές στο ποίημα. Να εξηγήσετε τι θέλει να δείξει με αυτή την επανάληψη ο ποιητής.
13. Να σχολιάσετε το επιμύθιο και να το συσχετίσετε με το ιστορικό πλαίσιο του ποιήματος.
14. Να εντοπίσετε και να ερμηνεύσετε δύο σύμβολα που εντοπίζονται στο επιμύθιο του ποιήματος:

αν είναι αλήθεια

πως κάποιος άλλος Τεύκρος, ύστερα από χρόνια,

ή κάποιος άλλος Αίαντας ή Πρίαμος ή Εκάβη

ή κάποιος άγνωστος, ανώνυμος, που ωστόσο

είδε ένα Σκάμαντρο να ξεχειλάει κουφάρια,

δεν το 'χει μες στη μοίρα του ν' ακούσει

μαντατοφόρους που έρχονται να πούνε

πως τόσος πόνος τόση ζωή

πήγαν στην άβυσσο

για ένα πουκάμισο αδειανό για μίαν Ελένη.

Βιβλιογραφία

- Βαγενάς, Ν. 1991. *Ο ποιητής και ο χορευτής*. Αθήνα, Κέδρος.
- Γεωργής, Γ. 1995. «Ελένη»: Δοκιμή στη σεφερική προσέγγιση. *Παρουσία 2*: 24-32
- Δρακόπουλος, Α. 2011. «Η σεφερική ποίηση στο άναρχο σύμπαν της νεωτερικότητας». *Το δέντρο* 179/180.
- Καγιαλής, Τ. 2007. *Η επιθυμία για το μοντέρνο. Δεσμεύσεις και αξιώσεις της λογοτεχνικής διανόησης στην Ελλάδα του 1930*. Αθήνα, Βιβλιόραμα.
- Καψωμένος, Ε.Γ. 1975. *Η συντακτική δομή της ποιητικής γλώσσας του Σεφέρη*. Επιστ. Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ., Παράρτ. αρ. 18, Θεσσαλονίκη.
- Καψωμένος, Ε.Γ. 2014. *Η ποιητική μυθολογία του Σεφέρη*. Εταιρεία Κρητικών Σπουδών, Ίδρυμα Καψωμένου: <http://www.eks-ik.eu/dimosieyseis-ekdoseis/arhra-meletes/126-i-roitiki-mythologia-tou-seferi>
- Keeley, E. 1987. «Ο Σεφέρης και η "μυθική μέθοδος"»: *Μύθος και φωνή στη σύγχρονη ελληνική ποίηση*. Μετάφραση: Σπύρος Τσακνιάς. Αθήνα, Στιγμή: 113-146.
- Μαλαφάντης, Κ. 2013. *Ο Όμηρος στην ποίηση του Γιώργου Σεφέρη*. Αθήνα, Γρηγόρης.
- Μαρωνίτης Δ.Ν. 1986. *Πίσω μπρος*. Αθήνα, Στιγμή.
- Μαρωνίτης, Δ.Ν. 1992. «Η αρχαιογνωσία του Σεφέρη»: *Διαλέξεις*. Αθήνα, Στιγμή: 65-76.
- Μπήτον, Ρ. 2003. *Γιώργος Σεφέρης. Περιμένοντας τον Άγγελο*. Αθήνα, Ωκεανίδα.
- Ορφανίδης, Ν. 1985. *Η πολιτική διάσταση της ποίησης του Γιώργου Σεφέρη*. Αθήνα, Αστήρ.
- Παρίσης, Ι. & Παρίσης, Ν. 2004. *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*. Αθήνα, Πατάκης.
- Παρίσης, Ν. 2008. *Γιώργος Σεφέρης. Ο ποιητής και το ποιητικό του έργο*. Αθήνα, Πατάκης.
- Πατάκης, 2007. *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*. Αθήνα, Πατάκης.
- Τζιόβας, Δ. 2000. «Ο Υπαρξιακός Ιστορισμός του ποιητή», *Το Βήμα*: <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=128745>
- Vitti, M. 1989. *Η «Γενιά του Τριάντα». Ιδεολογία και μορφή*. Αθήνα, Ερμής.
- Vitti, M. 1992. *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα, Οδυσσεάς.